

PODMELŠKA FARA SKOZI ČAS

Knjiga *Podmelška fara skozi čas* je nastala kot zaključni del študijskega krožka, ki je potekal na Kneži v organizaciji Agencije Tolminske v sklopu projektov študijskih krožkov. V tem krožku je bilo le dvanajst udeležencev in v tako majhni skupini so prišli do izraza tako zunanji kot notranji dejavniki. Med zunanje lahko vsekakor štejemo pripadnost skupine domačemu okolju, močan vpliv animatorke in vpliv nekaterih članov krožka. Določene kohezijske sile pa so se ustvarile tudi v sami skupini:

- privlačnost cilja – cilj mora biti dovolj privlačen in jasen, da ga vsi člani prepoznajo za svojega,
- privlačnost dejavnosti – dejavnost mora biti toliko dinamična, da pritegne vse člane,
- pripadnost skupini – pripadnost skupini se ustvarja previdno in počasi.

V majhnih študijskih skupinah smo želeli realizirati staro grško vodilo "Daj, kar imaš, in tako boš tudi dobil." To, kar v skupini daje mentor, je seveda pomembno, še

pomembnejše pa je, da so si člani pripravljeni pomagati, živeti soodvisno in solidarno. Majhna skupina je pogoj za neposredne odnose med člani, za dobro medsebojno spoznavanje in spoštovanje vseh članov. To je hkrati pogoj za medsebojno odzivanje, za preoblikovanje mnenj in zbranega gradiva. Sproži se boljše situacijsko, epizodno in čutno pomnjenje, ustvari se posebna mreža asociacij in izboljšuje se zbrano gradivo.

Skupina, ki se je oblikovala v študijskem krožku na Kneži, je bila zainteresirana za turistični razvoj kraja in za vključitev v turistično ponudbo, ki se je oblikovala v okviru programa *Baška Grapa v turistični ponudbi*. S tem je bila že zagotovljena ena izmed osnovnih zahtev vsakega krožka, to je veselje in interes za delo v njem. Tako je delo v krožku zahtevalo malo ali skoraj nobene prisile. Kljub temu da se v krožkih poudarja individualnost, imajo tudi zelo velik družbeni pomen; sprošča se namreč učni potencial ljudi, povečuje se učinkovitost učenja in izobraževanje je omogočeno tudi tam, kjer ni potrebne

Pojasnilo urednika

Rubriko Kronika smo uvedli, da bi omogočili obdelavo specifičnih tem, ki so pri konvencionalnih uredniških pristopih v strokovnih časopisih redko deležne pozornosti. Od kronike pričakujemo, da neko dogajanje opisuje v času in prostoru, ne dela pa teoretičnih posplošitev. Takšne so tudi značilnosti sestavka, ki ga objavljamo tokrat. Avtorica predstavlja projekt popisovanja ustnega izročila o preteklosti nekega kraja, ki so se ga ob zunanji metodološki podpori lotili krajani sami. Takšnih projektov je Agencija Tolminska izvedla kar nekaj, razveseljivo pa bi bilo, če bi temu vzoru sledili tudi drugod po Sloveniji.

Za OZ je projekt zanimiv, ker predstavlja primer zajemanja implicitnega (tacitnega znanja), ki se po tej poti spreminja v eksplicitno. Redko pomislimo, da na vseh področjih obstaja nekajkrat več znanja v implicitni kot eksplicitni obliki. Velika domišljavost bi bila, če bi vse, kar je zapisano, razglasili za vredno, vse, kar nosijo ljudje v svojih glavah, pa za manj vredno ali nevredno. Krajevna zgodovina je le eden od primerov, pri katerem se hitro prepričamo, kako škoda je, če implicitno znanje prepustimo pozabi.

Danes razpolagamo s tehnologijo, ki zelo poenostavlja in olajšuje prenos implicitnega znanja v eksplicitno znanje. Knjižnice sicer že dve ali tri desetletja vedo, da ne obstajajo zgolj zaradi knjig in zbirajo tudi druge nosilce sporočil. Implicitno znanje pa še zmeraj puščajo povsem ob strani. Pri specialnih ali šolskih knjižnicah je to še veliko večja škoda, saj iz njihovega okolja vsak dan odhajajo ljudje z izjemnim znanjem, ki je v zelo majhnem deležu zabeleženo v člankih in knjigah. Bi bil problem, da bi jih s pomočjo IKT sistematično posneli in posnetke bibliografsko obdelali za kasnejšo uporabo? Večji del najpomembnejšega konferenčnega gradiva danes ne izhaja več v knjižnih zbornikih, ampak v elektronski obliki, kot zvočni ali video posnetki na medmrežju. V tem pogledu je v nadaljevanju opisani projekt ostal v "klasičnih" okvirih in se je zaključil s knjigo *Podmelška fara skozi čas*, ki jo je uredila Mirjam Perovič, druga popravljen izdaja pa je izšla na Kneži, junija leta 2002 (tisk Grafika Art Volče).

institucionalne infrastrukture za andragoško dejavnost. Pomembno širijo ozaveščenje in posredno izobraževanje med ljudmi in tako veliko pripomorejo k socialnemu in gospodarskemu razvoju ožjega in širšega okolja.

Prav to vlogo si je skupina ob prvem srečanju in vseh naslednjih zadala kot skupni cilj. Srečanja so potekala sistematično in delavno, na osnovi predhodno sprejetega programa dela ter porazdelitvi nalog in vsebin, ki so tvorile sestavni del programa. Ob prvih srečanjih so se člani skupine spoznavali, predvsem glede interesov in pripravljenosti za delo v skupini. Oblikovala so se skupna in dejavna prizadevanja za uresničevanje istih ciljev, ki so bili razmeroma stalni in ki so jih člani dojemali kot skupne. Ob tem je skupina posamezne interese doživljala in sprejela kot vrednote.

VSEBINA PROGRAMA

Na tej osnovi so se porazdelile naloge za zbiranje gradiva, primernega za prepoznavanje podmelške fare in za ustrezno dopolnitev ponudbe turističnega društva Sopota na Kneži. Krožek je sprejel naslednji program dela:

- geografske značilnosti podmelške fare,
- zgodovina fare,
- znamenite osebnosti,
- sakralni objekti,
- nedeljski sprehodi po starih krajevnih poteh,
- krajevne znamenitosti,
- etnološka sestavljenka: ljudske šege, vaški posebneži v ljudskem izročilu, obrt, zgodovinski gospodarski objekti, prehranjevalne navade in značilne jedi v podmelški fari.

Posamezne vsebine programa so po lastni želji uresničevali udeleženci krožka bodisi individualno bodisi v manjših skupinah: Sonja Kenda, Helena Kenda, Majda Lesjak, Jerica Kragelj, Zdenko Rejec, Ivan Laharnar, Maks Drole, Branko Humar, Darinka Papež, Lela Jeram, Nada Golja, Simon Šorli. Mentorica študijskega krožka je bila Mirjam Perovič, animatorka pa Patricija Rejec. Ilustracije je prispevala Stanka Golob, tehnično izvedbo Zdenko Rejec, oblikovalec je bil Maks Drole, besedilo pa je lektorirala Nevenka Janež.

Geografske značilnosti (lege in relief krajev, prebivalstvo, vodovje, rastje, živalstvo) v naseljih: Podmelec, Kneža, Knežke Ravne, Lisec, Loje, Temljine, Sela nad Podmelcem, Klavže, Logaršče in Ravnice.

Zgodovna fare (prometni pomen Baške grape skozi zgodovino, zgodovinska obdobja podmelške fare, čitalnice, gasilsko društvo, šolstvo).

Znamenite osebnosti, ki so se rodile na tem majhnem koščku zemlje in, ki so delovale na kulturnem, duhovnem, posvetnem in narodnobuditeljskem področju. Registriranih je petnajst takih osebnosti, med njimi sta posebej predstavljena Ciril Drekonja in Ivo Šorli.

Sakralni objekti, kot so Farna cerkev Marijinega vnebovzetja v Podmelcu, Podružnična cerkev Sv. Jurija na Kneži, Kapelica Rožnovenske Matere Božje, Kapelica Marije Device na Temljinah, podružnična cerkev Sv. Lucije na Logarščah in podružnična cerkev Sv. Petra v Lojah.

Nedeljski sprehodi po starih krajevnih poteh

- Knežka grapa
- Pot s Kneže do Temljin na Ravnice in na Brdo ali Grahovo
- Pot s Temljin preko Temljske planine na Kotel
- Pot s Kneže do Loj in na Sela nad Podmelcem
- Obisk Klavž in okolice
- Sprehod do Logaršč
- Pot na Javornik
- Pot od mlina pri Kosu na Hum
- Podmelec in slap Sopota

Krajevne znamenitosti (Podmelca, Kneže, Knežkih Raven, Lisca, Loj, Temljin, Klavž in Logaršč).

Etnološka sestavljenka

- Ljudske šege v podmelški fari
- Vaški posebneži v ljudskem izročilu
- Obrt v podmelški fari
- Zgodovinski gospodarski objekti v podmelški fari
- Prehranjevalne navade in značilne jedi

Vse navedene vsebine so zbirali posamezniki v skupinah na osnovi dostopnega obstoječega gradiva, predvsem pa na osnovi ljudskega izročila. Zbrano gradivo smo sistematično in redno obravnavali na krožkih, tako da so pri vsebini sodelovali vsi člani krožka in so tako zbrano gradivo, novo znanje in spoznanja postala last vseh sodelujočih v študijskem krožku. Vodenje take skupine je zahtevalo demokratični, sodelujoči slog vodenja, kjer mentor predlaga postopke, uravnava izmenjavo misli, znanja, čustev, spodbuja udeležence, da razmišljajo o metodah dela, o sodelovanju in delovanju skupine, obenem pa dopušča skupini popolno odgovornost za izbor učnih poti. Člani krožka so sami oblikovali, tehnično izvedli in ilustrirali brošuro, kar ji daje še posebno vrednost.

Zaključek krožka je sovpadal s praznikom krajevne skupnosti in prireditvijo, za katero so scenarij napisali člani krožka in na njej tudi sodelovali. Celotno prireditev sta z ljudskimi šegami, običaji in petjem v podmelškem narečju povezovala vaška posebneža Medijev Franc in Ivanc.

Sodelovanje članov študijskega krožka se je kazalo tudi pri drugih prireditvah ob vaških praznikih in slavljih. Ob posameznih dogodkih postaja študij neposredno vpleten in povezan z vsakdanjim življenjem ljudi. Strokovno lahko govorimo pri študijskih krožkih o maksimalni integraciji izobraževanja z vsakdanjim življenjem ljudi, z njihovimi drugimi dejavnostmi, ki jih opravljajo, če se izobražujejo ali pa ne.

IZTRGANO POZABI

Projekt je rešil pozabe veliko elementov izročila. Tukaj navajamo nekatere:

Tilka Manfreda: Pa zapojmo ...

*Pa zapojmo eno po podmelško:
Dal pa klancu zetje flancu,
ta je pa pa miuška.*

*Pa zapojmo eno po klavžarsko:
Dal pa uad huod brez gat,
ta je pa pa kloužarska.*

*Pa zapojmo eno pa po rakovško:
Gar pa mahu klapa jahu,
ta je pa pa rakuška.*

*Pa zapojmo eno pa po kneško:
Knješka briza je prišla u kriza,
ta je pa pa knješka.*

*Pa zapojmo eno pa po selsko:
Vitr pihnu čikle uzignu,
ta je pa pa sjelska.*

(se nadaljuje)

Ivan Laharnar: Znamenite osebnosti

- Ivo Šorli (1877–1958), pisatelj
- Andrej Jekše (1816–1849), duhovnik in prosvetni delavec
- Simon Golja (1690–?), pobudnik tolminskega punta
- Dr. Ivan Šavli (1908–1976), profesor, prevajalec, zgodovinar
- Ivan Murovec (1859–1917), duhovnik in prosvetni delavec
- Stanko Murovec (1906–1982), šolnik in kulturni delavec
- Ivan Murovec (1903–1967), šolski nadzornik in kulturni delavec
- Štefan Golja (1689–1764), duhovnik in graditelj cerkve na Kneži
- Andrej Smrekar (1868–1913), duhovnik, pesnik,

prevajalec, izseljenec v ZDA

- Viktor Kos (1899–?), duhovnik
- Tomaž Seljak (1878–1964), podobar
- Ivan Šorli (1853–1932), pravnik
- Josip Kenda (1859–1929), učitelj in folklorist
- Ciril Drekonja (1896–1944), učitelj in pisatelj, ustreljen kot talec
- Peter Šorli (1876–1947), duhovnik

D. Papež, S. Kenda, L. Kenda, I. Laharnar: Ljudske šege

Nedelja – Na gospodov dan so možje oblekli bele srajce in "ta gmašni gvant". Odšli so k sveti maši. Po maši so se ustavili v vaških gostilnah (pri Nejku, pri Luku ali pri Vjerčku) in popili "pudlč" ali "fraklc" žganja ali "kvartin" vina. Pri maši ženske in moški niso smeli sedeti skupaj. Žensk niso pustili na kor.

Petek in sobota – Veljalo je pravilo, da se v petek ne smeš smežati, saj se boš sicer v nedeljo jokati. Ob petkih se ni smelo vasovati, ker so vasovali samo vdovci. Glede vremena je veljalo, da petek ne drži s tednom. Tudi nobeno delo se ni smelo začeti v petek, ker je petek slab začetek. V soboto so predvidevali lepo vreme, da bo siromak lahko posušil edino srajco.

God – Včasih so praznovali samo god, ker so menili, da ima vsako tele svoj rojstni dan, goda pa ne. Večer pred godom so s pokrovkami "rovštali". Tisti, ki je imel god, je moral z vodo loviti "rovštarje" in jih oblivati. Nato jih je povabil v hišo in jih pogostil. Na god so slavljencu skuhal štruklje.

Sveti Miklavž – Zvečer, preden so odšli spat, so otroci na mizo nastavili velike krožnike. Ker je bila skoraj po vseh hišah velika revščina, je Miklavž prinesel otrokom le skromna darila (orehe, suhe hruške, jabolka, lešnike ...). Vsakemu otroku je prinesel šibo. Te otrok ni smel zlomiti, ker je bila sveta.

Božični prazniki in novo leto – Že pred božičem so v vsaki hiši pripravili jaslice. Na sveti večer se je zbrala vsa družina in skupaj so odšli k polnočnici. Na večer pred božičem, na silvestrovo in pred sv. tremi kralji so dali oljko na oglje, da se je kadila. S tem kadihom in žegnano vodo so odšli po vseh prostorih, da bo bog obvaroval družino in živino. Sveda za te praznike ni smela manjkati "gbanca". Otrokom so za novo leto "podkovali konja" – dali so jim denar, ko so prišli voščiti novo leto.

Pust – Preproste, domače prireditve so bile v pustnem času, ko so nastajale zelo originalne preproste maskare, polne duhovitosti in sočnega domačega humorja. Najbolj duhovita in originalna sta bila Gašperjev Ivanc in Mihec

iz Loj. Eden je v oprtniku prodajal in ponujal petelina, drugi pa jajca v leseni gajbi. Ljudje se še danes spominjajo zanimive maske "ka je baba nesla dica u kašu". Na pepelnico so nekateri vaščani napravili slamnatega pusta. Pustni pogrebci so skupaj s pustnim župnikom vozili slamnatega pusta po vasi. Ljudje so morali pusta kropiti. Na koncu so ga sežgali in ga vrgli v Knešco.

Pepelnica – Na pepelnico je bil strog post. Ta dan si dobil na čelo pepel.

Cvetna nedelja – Teden pred veliko nočjo so v cerkvi blagoslavljali oljko. Več oljk skupaj se imenuje "kaštron". Če si na cvetno nedeljo nesel oljko k maši, si dobil pirhe, jajca ali denar.

Velika noč – Za veliko noč so z olupki čebule, s sajami, s cvetovi trobentic in s krep papirjem barvali pirhe. Pirhe so tudi z denarjem "krpečali" (kovanec se je moral zapičiti v pirh). Spekli so kruh, ki so ga odnesli k žegnu – žegnanca. Otroci so šteli, koliko kruha so "pobrali" po vasi in ga odnesli k žegnu. Žegnali so tudi gobo, vžigalice in sol.

Sveti Jurij (24. april) – Otroci so komaj čakali sv. Jurija, da so lahko bosí tekali okoli cerkve. Na ta dan je bil na Kneži sejem. Hlapci in dekle so menjali službo.

Kresovanje – Včasih so kresovanje praznovali na kresno noč, 23. junija – na sv. Ivana dan. Kasneje so kresove kurili (in jih še danes kurimo) dan pred prvim majem. Na Jalovniku je bil leta 1975 ogromen in slovesen kres. Najlepše je bilo, ko so na "kalone" kneškega mostu postavili pločevinaste škatle, napolnjene z žaganjem in nafto in jih prižgali.

Sveti Peter (29. junij) – Na dan sv. Petra so včasih pri Gašperju v Lojah spekli veliko dobrot. Na ta dan pride k maši veliko ljudi. Vsak prinese kak prigrizek ali pijačo. Po končani maši se pogostijo pred cerkvijo.

Sveti Lovrenc (na cimberjevo, 10. avgust) – Na ta dan je v Logarščah praznik. Včasih so prišli razni kramarji in prodajali različne stvari. Običajno je bila tudi veselica. Pripravili so tudi kako gledališko predstavo. Zadnja igra, ki so jo domačini igrali, se je imenovala "Na visokem". Na ta dan so v cerkvi "nabivali vonove". Pravijo, da so zvoki zvonov peli: "Cimberji so le zelen ..."

Rožnica (Marijino vnebovzetje, 15. avgust) – Velik praznik za celo podmelško faro, ker je cerkev posvečena Mariji Vnebovzetni.

Mali šmaren (8. september) – Na mali šmaren je na Temljinah praznik. Včasih je bil sejem.

Teden pred dnevom mrtvih – Teden pred dnevom mrtvih (1. november) so bogatejši kmetje pekli prešce "za verne duše v vicah". Bajtarski otroci so jih zelo radi hodili "nabirat", saj so se takrat lahko do sitega najedli. Če pri kaki hiši niso dali prešce, so zapeli:

*Miš pr hiš,
padgana na pejč,
pr til hiš
ne znaje niti kruha spejč.*

Kneška "briza": Prvo nedeljo po dnevu mrtvih je bila "kneška briza". Ta dan je bil na Kneži sejem. To je kneška zahvalna nedelja za pridelke.

Mirjam Sattler Perovič